

Svenska tjänstemäns åsikter om EU-texter

Björn Melander

Att svenskan påverkas av vårt lands inträde i EU är knappast ett kontroversiellt påstående. Få torde ifrågasätta att språk och samhälle hänger nära samman och att en så genomgripande förändring som Sveriges inträde i en stor, mångspråkig och delvis överstatlig union därför bland mycket annat även får språkliga konsekvenser.

Påverkan kan naturligtvis ligga på flera olika plan och visa sig på många skilda områden, men tydligast är den med stor säkerhet beträffande det offentliga språket inom politik, förvaltning, juridik etc. Svenskan är som bekant ett av EU:s elva officiella språk, och svenska politiker och tjänstemän har därför i princip rätt att använda sig av svenska i sitt arbete i förbindelse med EU, i kontakter med andra personer verksamma inom unionen m.m. Motsvarande gäller för svenska medborgare som har rätt att använda sig av svenska vid kontakter med EU:s olika organ, vilka i sin tur har skyldighet att bruka svenska i sina svar eller då de på andra vis kontaktar svenskar. (För en översikt över EU:s språkpolitik se Melander 2000a.) Därför produceras numera en betydande mängd offentligt svenskt språk i EU-sammanhang. Det gäller då såväl talat som skrivet språk och i bägge fallen om både originalspråk och översättningar av skilda slag. (Se t.ex. Svenskan i EU 1998, se också Edgrens bidrag till denna volym.)

Den "EU-svenska" som på så sätt har kommit att skapas har inte sällan betraktats som en fara för det offentliga språkbruket. Ett av de problem som då pekats ut är att EU-texter skulle vara krångliga och svårbegripliga genom att ha långa och invecklade meningar och vara uppbyggda enligt svåröverskådliga och föga läsartillvända dispositioner. (Se t.ex. Ehrenberg-Sundin 2000, Ekerot 2000a och 2000b.)

Förhållandet har sin viktigaste grund i att en mycket stor del av de svenskspråkiga texter som produceras inom EU är översättningar. Inom EU krävs nämligen en långtgående parallellism mellan källtext och måltext; i princip ska en mening i grundtexten motsvaras av en mening i översättningen. Denna princip, som brukar benämnas "punktregeln", har kanske främst sin bakgrund i att det vid arbete i en flerspråkig miljö finns behov av att enkelt kunna identifiera de textpartier som svarar mot varandra. Men den hänger också samman med det vis på vilket revideringar av texter görs i EU. Man ändrar nämligen inte en hel paragraf eller dylikt utan specificerar att en angiven mening ska modifieras i olika avseenden, t.ex. genom att en viss fras ersätts med en annan (se t.ex. Ed-

gren 2000a och 2000b). För att ett sådant system ska kunna fungera krävs naturligtvis att meningsstrukturen i dokument på skilda språk är varandra så lika som möjligt.

Huvudsakligen översätter man från franska och engelska förlagor. Eftersom juridiska texter på dessa språk ofta har en komplex syntax kommer vid översättning denna till följd av punktregeln alltså att överföras till de svenska texterna. Bundenheten till grundtexterna gör förstås också att de svenska texterna måste följa förlagornas uppställningar, vilka inte sällan anses vara invecklade och svår-fattliga. Därigenom föreligger det således en risk för att ett slags äldre tiders ”krångelsvenska” kan komma att återinföras i våra legala texter.

Det har också hävdats att många svenska EU-dokument mer allmänt ger prov på ett osäkert, oidiomatiskt och oklart språkbruk, t.ex. genom förekomst av prepositionsfel, osvenska konstruktioner och användning av felaktiga eller åtminstone icke-etablerade termer (se exempelvis Josephson 1997). Även här är det naturligt att se översättningen som en huvudsaklig orsak. Det är mycket stora mängder text som ska hanteras, och arbetet måste inte sällan utföras under stor tidspress, vilket naturligtvis kan avspeglade sig i mindre goda resultat. Översättarna kan självfallet heller inte ha expertkunskap inom alla de områden som hanteras och kan därför ha svårt att i alla avseenden följa den etablerade terminologin m.m. Slutligen kan man peka på – även om det ännu inte torde spela så stor roll för svenskans del – att översättarna verkar utanför sina respektive hemländer och därmed kanske inte fullt ut kan följa med i språkutvecklingen i dessa (jfr vad Karker 1993 rapporterar för danskans del).

En enkät till EU-tjänstemän

En av de grupper som kommer mest i kontakt med texter producerade inom EU:s administration torde vara tjänstemän inom den centrala statliga förvaltningen; EU är ju i princip ett samarbete mellan enskilda nationalstater. För att bilda mig en uppfattning om hur man bland dessa ser på EU-texterna har jag sänt ut en enkät till personer som handlägger EU-ärenden på de skilda departementen i regeringskansliet. Rent konkret har jag gått till väga så att jag kontaktat de olika departementens s.k. EU-samordnare och bett dem att skicka enkäten till ”sina” handläggare inom olika avdelningar, grupper m.m., varefter handläggarna har skickat sina ifyllda enkäter till mig.

Tillvägagångssättet har i hög grad styrts av vad som varit praktiskt möjligt att genomföra. Genom att använda det beskrivna förfarandet har jag tämligen enkelt och snabbt kunnat nå ut till en stor mängd personer och spridningen inom den berörda gruppen bör ha varit god. En uppenbar nackdel med distributionssättet finns dock: jag vet inte exakt hur många enkäter som skickats ut, och inte heller precis till vilka frågeformuläret sänts, varför jag inte har någon klar bild av ur-

val, bortfall och liknande. Detta bör förstås tas i beaktande då resultaten värderas.

Min bedömning är dock att de svar jag fått fram är någorlunda representativa. För detta talar för det första att jag fått in tämligen många svar – 139 stycken. Dessa kommer för det andra från personer verksamma inom samtliga departement, om än med lite varierande frekvens. Flest svar har jag fått från Finansdepartementet, Jordbruksdepartementet och Näringsdepartementet.

Ser man för det tredje till vilka uppgifter informanterna arbetar med visar det sig också att variationen är ganska stor. Av tabell 1 framgår hur många som uppger sig läsa texter av skilda slag, vilka typer av texter man själv producerar och på vilket sätt man använder svenska översättningar i sitt EU-anknutna arbete.

Tabell 1. Antal personer som angivit olika verksamhetsområden m.m.

Verksamhet		Antal
Typ av text som läses:	Rättsakter	110
	PM	90
	Meddelanden	97
	Annat	26
Typ av text som produceras:	EU-rättsakter	96
	Svenska författningar	39
	Rapporter och utredningar	65
	Annat	32
Användning av svenska översättningar:	Led i utarbetandet av slutlig version	79
	Bastext för svensk lagstiftning	40
	Kontakter med svenska intressegrupper m.m.	77
	Annat	27

Som framgår av tabellen läser de flesta rättsakter av skilda slag. Det är också vanligt att man tar del av meddelanden av olika typer liksom PM och liknande

(samma person kunde naturligtvis ange flera svar). Ser man till vilka slag av texter informanterna själva producerar visar det sig att det är vanligast att man deltar i utarbetandet av EU:s rättsakter. En ganska frekvent uppgift är också att sammanställa andra texter som rapporter och utredningar. Ungefär en fjärdedel av informanterna deltar i utarbetandet av svenska författningar, och i det närmaste exakt lika många anger andra typer av texter. Vad slutligen gäller hur man använder sig av de svenska översättningarna är det vanligast att man brukar dem som ett led i arbetet med den slutliga textversionen eller begagnar dem för att behandla ärendet med inhemska intressegrupper m.m. Att utnyttja dem som bastext för utarbetandet av svensk lagstiftning är något mer sällan förekommande. Cirka 20 % har uppgivit andra användningssätt.

Resultat

Som berörts är det en vanlig uppfattning att EU-texter är krångligare än jämförbara texter med rent svensk bakgrund. Är detta en åsikt som delas av dem som ofta arbetar med sådant material? För att ta reda på detta bad jag informanterna kryssa för om de ansåg att språket i EU-texter, jämfört med liknande svenska texter tillkomna i andra sammanhang, allmänt sett är *ungefär likadant*, *lättare att förstå* eller *svårare att förstå*. I tabell 2 redovisas svaren angående detta.

Tabell 2. Åsikter om språket i EU-texter i jämförelse med rent svenska texter

Alternativ	Antal svar
ungefär likadant	21
lättare att förstå	1
svårare att förstå	81
Summa	103

Som framgår har 103 av informanterna valt att kryssa för något av dessa alternativ. Det är uppenbart att den vanligaste åsikten är att EU-texterna är *svårare att förstå* än jämförbara svenska texter; denna variant har fått nära fyra gånger så många markeringar som det näst vanligaste svaret, att språket är *ungefär likadant*.

Vad är det då som gör texterna besvärliga? De som ansåg EU-texterna vara svårare än motsvarande svenska texter ombads kryssa för ett antal olika tänkbara alternativ. Av tabell 3 framgår svaren som då avgavs.

Tabell 3. Antal svar på olika föreslagna drag som bidrar till att göra EU-texter svårare

Alternativ	Antal svar
Invecklad meningsbyggnad	88
Långa meningar	72
Främmande eller obekanta termer och uttryck	59
Främmande ordföljd	55
Långa stycken	36
Främmande innehållsdisposition	27
Ovanliga förkortningar	9
Annat	19

En invecklad meningsbyggnad är som framgår den klart vanligaste angivna orsaken till krånglighet hos EU-texterna. Långa meningar är också ett ofta markerat skäl. Även främmande termer och uttryck liksom främmande ordföljd är relativt frekvent angivna orsaker.

Av de kommentarer som givits i enkäten framgår sådana tankar också mycket klart. Beträffande meningsbyggnaden sägs exempelvis:

Längre meningar med många bisatser.

Meningarna är krångligare och språkqualitén sämre.

Satsbyggnaden är komplicerad.

Oftast konstiga meningar pga. ”kantiga översättningar”, t.ex. långa meningar och besynnerlig ordföljd.

Felaktiga ord och svårbegriplig syntax förekommer.

Vad gäller termer och begrepp framförs i många kommentarer stark kritik.

Översättarna har för dålig kunskap om sakområden och gör ofta direktöversättningar från franska i stället för att använda motsvarande svenska begrepp.

Sämre på fackuttryck.

Det skapas ofta nya ord för gamla begrepp vilket bidrar till den allmänna förvirringen.

Det tekniska språket är ofta präglat av franska eller engelska trots att motsvarande begrepp finns på svenska.

Fackuttryck har ofta något annorlunda utformning än motsv. svenska texter.

Några typiska synpunkter relaterade till ordföljdsproblem är:

Ibland radas ett antal svenska ord upp men man måste läsa den engelska texten för att kunna förstå innebörden.

Ofta färgat av originalspråket vad gäller ordföljd m.m.

[...] Att texterna oftast har fransk uppbyggnad med svenska ord gör det inte lättare för svenskarna.

Översättarna glömmer lätt att vi har t.ex. s-passivum och komparativform av adjektiv (föredrar perfekt particip resp. mera + adjektiv).

I många fall framförs också kritik som hålls på ett mer allmänt plan, och inte knyts till specifika språkliga fenomen eller nivåer.

Ofta är översättningarna dåligt och slarvigt gjorda.

Språket är ofta ganska dåligt – det märks att det är en översättning och texten är inte genomarbetad.

I allmänhet är EU-texterna mer formalistiska och tungrodda än modern kanslihus-svenska.

Dålig svenska.

Ett ganska stort antal informanter framhåller också att de tycker att de översatta texterna är mindre användbara p.g.a. att tolkningen av texterna kan vara svår eller osäker.

Facktermer blir svåra att förstå när de översatts till ”vardagliga begrepp”. Satsbyggnaden är komplicerad.

Oftast är översättningarna inte särskilt bra. Översättarna verkar inte ha tillräckliga kunskaper om ämnet. Det har hänt att de svenska versionerna är näst intill obegripliga.

Ofta mycket dåliga översättningsfel som leder till missförstånd.

Ofta används ord och uttryck som inte är begripliga.

Osäkerhet om rätt översättning, vill gärna kolla med engelskan.

Den ovanstående uppräknningen kan ge intryck av en helt massiv kritik, och fullt naturligt är det främst kritiska synpunkter som framkommer i kommentarerna. Ser man till svaren totalt blir dock bilden något mindre nedslående. I tabell 4 visas svaren på två frågor om huruvida det *ofta*, *ibland* eller *sällan* händer att termer används på ett avvikande sätt respektive att osäkerhet om den svenska textens innebörd uppstår.

Tabell 4. Åsikter om huruvida det ofta, ibland eller sällan används avvikande termer respektive uppstår osäkerhet angående tolkning

	Avvikande termer		Osäker tolkning	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Ofta	33	25	31	23
Ibland	92	69	92	68
Sällan	9	7	13	10
Summa	134	100	136	100

Som synes dominerar i båda fallen varianten *ibland*, som fått drygt 2/3 av svaren. *Ofta* har fått betydligt färre markeringar – vad gäller bägge aspekterna har ungefär 1/4 av informanterna valt detta alternativ. *Sällan* har markerats av bara något tiotal. Problemen förefaller således inte vara helt genomgående, men ändå tämligen vanligt förekommande.

Vad ses då som källan till problemen? Ja, i de kommentarer som avgivits framkommer klart att man uppfattar bundenheten till originalens text- och meningsmönster som en central orsak till texternas svårtillgänglighet. Några skriver exempelvis:

Vid översättning till svenska följs grundtexten mycket exakt, vilket ofta leder till en ibland svårbegriplig eller i varje fall onjuterbar svenska.

Den ”ordräknande” översättningen känns krystad.

Ofta direktöversatt.

Kvalitén på översättningarna är ojämn, ofta dålig (fel i sak), ofta ”svengelska” = alltför bundet av grundtexten.

Det är översättningar i nära anknytning till direktivtext som inte alltid är så bra.

Men också att det skulle röra sig om ”översättningssvenska” mer allmänt är en ganska vanlig synpunkt. Påpekanden om att språket inte låter naturligt, idiomatiskt etc. framförs i många fall.

Ord och uttryck används inte som i riktig svenska.

Mindre idiomatiskt.

Om än inte alltid svårare, så är EU-svenskan ändå inte sällan onaturlig (alltför påverkad av främst franskan).

Det är inte svårt att förstå, men oftast ser man att det är en översättning. Språket (vissa termer) känns onaturligt.

Svenskan blir/låter inte naturlig.

Diskussion

I de ovan citerade omdömena framförs ju stundtals mycket negativa synpunkter, inte minst mot översättningarnas kvalitet. Jag vill därför understryka att jag inte på något sätt tar ställning till om kritiken är berättigad; för att besvara den frågan skulle naturligtvis krävas en helt annan undersökning än den jag gjort. Det kan väl också finnas anledning att betona att anmärkningarna mycket väl kan grunda sig främst på lite äldre material. Situationen direkt efter Sveriges inträde i unionen har beskrivits som mycket besvärlig med brist på resurser, kompetent personal, utarbetade hjälpmedel, utarbetade rutiner m.m., varför det finns anledning att anta att kvaliteten på översättningarna har stigit under senare år. (Detta har också påpekats i enstaka fall: ”Jag tycker dock att svenskan blivit bättre och bättre med tiden.”)

Att de här tillfrågade personer tycker att texterna präglas av ett ganska stort mått av ”krångelsvenska” är dock uppenbart. Likaså är det som framgått klart att de ser bundenheten till grundtexterna som en av huvudorsakerna till detta.

Eftersom det här rör sig om en högt kvalificerad grupp av specialistläsare är denna kritik intressant med tanke på att det ibland har hävdats att de svenska klagomålen på EU-texterna skulle vara uttryck för skilda traditioner i Norden och på kontinenten: enligt det nordiska synsättet skulle ambitionen vara att förvaltningsformer ska vara så medborgartillvända och lättillgängliga som möjligt, medan den kontinentala inställningen skulle vara att texterna främst ska utformas för specialistanvändning. Man kunde då hävda att de grundtexter man utgår från visserligen för icke-specialister framstår som mindre goda, men passar bra för de läsvanor och lässtrategier som experterna tillämpar, och att texterna därmed är väl utformade för den avsedda användningen. De resultat som här framkommit tyder alltså på att åtminstone svenska specialister uppfattar textutformningen som mindre god, och att det finns ett behov av arbete för att förenkla texterna inom EU, inte bara från medborgar- och öppenhetsutgångspunkt, utan också med tanke på de inblandade tjänstemännens verksamhet.

Till detta kan man lägga att det föreligger risk för ”textuell smitta”, dvs. att komplicerad syntax, dålig läsartillvändhet m.m. förs vidare då EU-texter på skilda sätt bildar underlag för texter med mer allmän spridning. Man kan självfallet också från exempelvis demokratisk utgångspunkt ställa sig kritisk till ett system där lagtexter och liknande inte är begripliga för allmänheten.

Det framstår därför sammantaget som uppenbart att det är viktigt att verka för en reform av ”grundtexterna”, dvs. de främst franska och engelska texter som utgör källdokument för de flesta översättningarna. (Jfr de synpunkter som framförs i Svenskan i EU 1998, kap. 9.) Det är därmed också glädjande att det på många håll inom EU finns krafter som verkar för förändringar i den riktningen (för en översikt se Ehrenberg-Sundin 2000).

En hel del av den kritik som framförs riktar sig dock mot att översättningarna skulle ha brister av skilda slag, och alltså inte främst bero på att grundtexterna i sig skulle vara mindre nöjaktiga. Det är utan tvekan bekymrande att så negativa synpunkter i många fall framkommer. Vill vi att svenskan ska vara ett arbetspråk inom EU är det självfallet viktigt att de som i första rummet begagnar de svenska texterna tycker att dessa har en så hög kvalitet att de är användbara. De problem som påpekas beträffande att tolkningen av texterna är svår eller osäker på grund av t.ex. avvikande termbruk måste därför tas på stort allvar. Även de störningsmoment som utan tvekan kan ligga i ett oidiomatiskt eller osäkert språkbruk i andra avseenden är självfallet också problem värda att beakta. Att verka för att de svenska texterna inom EU ska ha så hög kvalitet som möjligt måste därför – givetvis – vara ett högprioriterat mål.

Emellertid kan det också finnas anledning att peka på att det kan föreligga en viss motsättning mellan kraven på snabbt tillgängliga dokument och en hög kvalitet. I andra delar av enkäten till tjänstemännen (redovisade i Melander 2000b) framkommer att det inte sällan föreligger problem att i tid få fram svenska versioner av dokument. Trots att majoriteten säger sig vilja använda svenska texter finns inte alltid sådana att tillgå vid sammanträden och liknande. Detta är med tanke på den stora mängd dokument som ska hanteras inte särskilt förvånande. Kanske kan det därför också finnas anledning att även verka för en lite mer tolerant attityd hos brukarna; möjligen måste man acceptera ett visst mått av ”översättningssvenska” om man vill kunna arbeta med svenska dokument.

Det allvarligaste hotet mot svenskan, både i EU-sammanhang och mer generellt, är ju trots allt att vi slutar att använda den.

Litteratur

- Edgren, Håkan, 2000a: Översättningar av EU-förordningar. Om svenska och EU-svenska. I: Översättning och tolkning. Rapport från ASLA:s höstsymposium Stockholm, 5–6 november 1998. (ASLA:s skriftserie 12.) Uppsala. S. 95–104.
- Edgren, Håkan, 2000b: Hot och verklighet. Om EU-svenskan som hotbild. I: Svenskan som EU-språk, red. av Björn Melander. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 30.) Uppsala. S. 77–99.
- Ehrenberg-Sundin, Barbro, 2000: Klarspråk över alla gränser. I: Bättre språk i EU. Rapport från en konferens den 29 november–1 december 1998 i Bryssel, red. av Birgitta Lindgren. Stockholm. S. 60–75.
- Ekerot, Lars-Johan, 2000a: Riktig EU-svenska. Nygamla Wellanderdygder i översättningsperspektiv. I: Översättning och tolkning. Rapport från ASLA:s höstsymposium Stockholm, 5–6 november 1998. (ASLA:s skriftserie 12.) Uppsala. S. 105–116.
- Ekerot, Lars-Johan, 2000b: Klar komplexitet. Om språkform och begriplighet vid översättning av författningstexter. I: Svenskan som EU-språk, red. av Björn Melander. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 30.) Uppsala. S. 46–76.
- Josephson, Olle, 1997: Språkförakt i EU? I: Språkvård 1. S. 18–19.

- Karker, Allan, 1993: Dansk i EF – en situationsrapport om sproget. (Nordisk språksekretariats skrifter 19.) Köpenhamn & Oslo.
- Melander, Björn, 2000a: EU:s språkpolitik – en mångfasetterad fråga. I: Svenskan som EU-språk, red. av Björn Melander. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 30.) Uppsala. S. 13–28.
- Melander, Björn, 2000b: Politikersvenska men tjänstemannaengelska. I: Svenskan som EU-språk, red. av Björn Melander. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 30.) Uppsala. S. 100–143.
- Svenskan i EU. Hur vi kan främja kvaliteten på de svenska EU-texterna. Betänkande av utredningen om svenskan i EU. SOU 1998:114. Stockholm.